

XIV. SJEZD KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA A OTÁZKY ŠKOLSTVÍ, VÝCHOVY A VZDĚLÁNÍ

XIV. sjezd Komunistické strany Československa, který se sešel v Praze ve dnech 25.—29. května 1971, uzavřel etapu krizového vývoje ve straně a ve společnosti a schválil plán dalšího rozvoje socialistické výstavby v naší zemi. Plně obhájil platnost a prospěšnost marxismu-leninismu v této výstavbě a stal se manifestací socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu. Upevnil vedoucí úlohu dělnické třídy a Komunistické strany Československa v naší společnosti a znova vyzvedl význam a poslání socialistického státu v jejím rozvíjení.

Sjezd věnoval největší pozornost činnosti strany a Národní fronty, mezinárodnímu revolučnímu dělnickému a komunistickému hnutí, stavu a dalšímu rozvoji národního hospodářství, problémům životní úrovně lidu a mezinárodní politice našeho státu. Ve spojitosti s tím nastínil základní úkoly pro nejbližší období i v oblasti ideologie, vědy, umění, výchovy a vzdělání.

Pro sjezdové jednání připravovaly ústřední orgány strany a státní správa podrobné podklady již od podzimu roku 1969. Komise složené z pedagogických, školských, ekonomických a politických pracovníků provedly analýzu vývoje našeho školství od r. 1945 a srovnání s vývojem školství v socialistických zemích a v některých průmyslově vyspělých státech kapitalistických a s oporou o tuto analýzu a srovnání a o předběžnou prognózu rozvoje naší společnosti formulovaly předběžně některé základní principy rozvoje školství, výchovy a vzdělání v naší zemi.

V předběžných studiích o rozvoji československého školství se především konstatuje velký kvantitativní růst škol a výchovných zařízení a pozitivní kvalitativní změny ve výchově a vzdělávání mládeže a dospělých. Ze statistických přehledů obou národních ministerstev školství vyplývá, že ve dvaceti letech po roce 1948 vzrostl počet mateřských škol 1,7krát, počet dětí v těchto školách 1,8krát. Počet žáků základních škol vzrostl o 35 %, přičemž všichni tito žáci se vzdělávali ve státní jednotné škole. Počet studentů na střední všeobecně vzdělávací škole se zvýšil zhruba na 1,5násobek, na Slovensku se počet studentů v podstatě zdvojnásobil. Počet studentů na středních odborných školách se rovněž zdvojnásobil. Na Slovensku vzrostl na 4½násobek. Rovněž v zařízeních pro výchovu učňů podstatně stouply počty žáků. Počet vysokoškolských studentů vzrostl ve všech formách studia více než dvakrát, na Slovensku více než pětkrát.¹⁾

Kladně se v těchto studiích hodnotí skutečnost, že většina naší mládeže dosahuje vzdělání na úrovni nižší střední školy, že si naše mládež osvojuje na škole základy věd. Pozitivně se oceňuje příprava značného počtu kvalifikovaných odborníků i některé úspěchy ve výchově mládeže, zvláště v období po r. 1948.

Předběžná analýza kvantitativního růstu škol a výchovných zařízení a pozitivních kvalitativních změn ve výchově a vzdělávání umožnila autorům uvedených studií konstatovat, že negativní hodnocení tohoto vývoje, jak bylo prováděno zvláště v letech 1968 a 1969, je neobjektivní a jednostranné a že základní tendencí rozvoje našeho školství je jeho veliký kvantitativní růst a pozitivní kvalitativní změny ve výchově a vzdělávání mládeže a dospělých.

¹⁾ Použité statistické údaje: Statistika školství a kultury 1953—1958; Statistika školství a kultury 1963; Statistika školství 1968.

Jestliže se v těchto studiích takto pozitivně hodnotí celkový rozvoj školství, neznamená to, že se zároveň neodhalují rozporné momenty v tomto vývoji, některé chyby a nedostatky. Na prvním místě se zjišťují značné nedostatky v ideové, morální a pracovní výchově. Zvláště podrobně se analyzuje postupný proces destrukce v této oblasti, především v letech krize. Kriticky se posuzuje opožďování dětí v základní devítileté škole, ta skutečnost, že téměř 20 % žáků této školy vychází v některém z nižších ročníků, nežli je ročník devátý. Zjišťuje se, že ochabl zájem o to, aby třídní složení žáků výběrových škol odpovídalo sociální struktuře naší socialistické společnosti. Na tento zjev upozorňuje i informační materiál pro delegáty XIV. sjezdu KSČ. Zatímco od r. 1964 činil celostátně počet studentů z dělnických a rolnických rodin na vysokých školách 48–50,5 %, klesl jejich počet podle oficiálních statistik ministerstva školství v celkovém počtu přijatých posluchačů 1. roč. na českých vysokých školách v r. 1967/1968 na 38 %, v r. 1968/1969 na 36,3 % a v roce 1969/1970 dokonce na 31,4 %. Na Slovensku kleslo toto procento v r. 1969/1970 na 39,5. Kořeny tohoto poklesu počtu studentů z dělnických a rolnických rodin se spatřují již v přijímacím řízení na střední školy, kde bylo rovněž oslabeno třídní hledisko při výběru posluchačů.²⁾

V uvedených předběžných studiích se konstatuje dále nedostatečná péče věnovaná jak dětem, které se opožďují, tak i talentovaným jednotlivcům. Zvláště kriticky se posuzuje stav vzdělávání budoucích dělníků a rolníků, který neodpovídá jak ekonomickým, tak politickým a kulturním potřebám socialistické společnosti i jednotlivce. Při této příležitosti se upozorňuje na pomalý rozvoj a rozšiřování úplného středoškolského vzdělání, zvláště ve srovnání se Sovětským svazem, popřípadě s USA (zde je však střední vzdělání na různých školách často velmi odlišné úrovně). Ve studiích se věnovala pozornost také té skutečnosti, že téměř 15 % patnáctiletých dětí odchází přímo do výrobního procesu bez dalšího vzdělávání a jakékoliv výchovné péče, dále vysokému procentu propadajících studentů na vysokých školách.

V analýze rozvoje našeho školství se také posuzuje obsah výchovy a vzdělání, poslání a funkce jednotlivých stupňů a druhů škol a zjišťuje se, že v současné době už plně neodpovídají potřebám a perspektivám socialistické společnosti a socialistického člověka.

Samozřejmě je tu i pokus postihnout příčiny tohoto rozporného vývoje. Spatřují se mimo jiné v některých nedostatcích samých směrnic, v nedostatečně nebo nesprávně jejich realizaci, často bez náležitého zřetele k podmínkám, v nepohotovém a nedostatečném řešení závažných výchovně vzdělávacích problémů pedagogickou teorií i praxí a v neposlední řadě i ve složitém vývoji společnosti, zvláště pak v krizovém období.

V předběžných návrzích na další rozvoj školství, výchovy a vzdělání se v uvedených studiích využívá některých podkladů zpracovaných ve vědeckých pedagogických ústavech.³⁾ Tak např. se vychází z obecného cíle komunistické výchovy, jímž je všestranně rozvinutý člověk. Tento cíl se má vztahovat na všechny členy socialistické společnosti a úkolem komunistické výchovy je pečovat o to, aby v souladu s tímto cílem se rozvíjely všechny pozitivní podmínky rozvoje jednotlivce a překonávaly brzdící faktory, ovlivněné prostředím a dědičností. Tento všestranný rozvoj člověka zahrnuje jak utváření kvalit osob-

²⁾ Informační materiál pro delegáty XIV. sjezdu KSČ, vydal ÚV KSČ, květen 1971, str. 53–54.

³⁾ Viz např. studie Pedagogického ústavu J. A. Komenského ČSAV a jiné.

nosti, které jsou společně všem jednotlivcům, tak kvalit osobitých, a to v jejich vzájemné spjatosti a podmíněnosti. Předpokládá se dále, že jednotlivci s vlohami k talentované činnosti v různých oblastech společenského poznání a praxe jsou rovnoměrně rozloženi v populaci všech společenských tříd a skupin a na všech teritoriích státu. Proto se mají všechny děti do určitého věku vzdělávat společně ve škole, která má v přirozeném kolektivu rozvíjet všechny děti, zvláště pečovat o ty, které se opožďují, a vyhledávat a rozvíjet talenty, které v socialistické společnosti představují nejcennější hodnoty. Proto se dále požaduje, aby na výběrových školách odpovídalo sociální složení studentů sociální struktuře socialistické společnosti. Vším tím se mají vytvářet předpoklady jednak pro zvyšování úrovně vzdělání všech jednotlivců v socialistické společnosti, jednak pro výběr a rozvíjení talentů z nejširší, skutečně masové základny. Tento přístup ke vzdělání pro všechny členy společnosti spolu s výběrem a rozvíjením skutečných talentů z masové základny je typický právě pro socialistickou společnost a jedině v ní je také realizovatelný. Představuje podstatu třídního přístupu k otázkám vzdělání a výchovy z pozic dělnické třídy a je výrazem principu socialistického demokratického humanismu a optimismu ve výchově a vzdělávání. Předpokládá ovšem, že péče o všestranný rozvoj každého jednotlivce začíná již v předškolním věku a pokračuje po celou školní docházku.

Socialistický výchovně vzdělávací systém, který se má v naší socialistické zemi v údobí vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa rozvíjet, vychází z cíle komunistické výchovy a je v předložených podkladech charakterizován jako systém celoživotní výchovy a vzdělávání socialistického člověka. Jednou z důležitých funkcí tohoto systému je utvářet člověka tak, aby měl trvalý zájem o své vzdělávání, o svůj vlastní růst — a to v souladu s úsilím o poznání světa a rozvíjení socialistické společnosti — a aby byl na toto úsilí všestranně připravován. Jestliže konfrontujeme tento předpokládaný výchovně vzdělávací systém se systémem současným, zjišťujeme, že budeme musít věnovat pozornost celému systému a zvláště pak jeho počátečním a koncovým článkům.

Vědecké výzkumy i pedagogická praxe např. ukazují, že výchova a vzdělávání dětí předškolního a mladšího školního věku mohou účinněji nežli dosud klást základy jejich všestranného rozvoje, lépe využívat tvárlivosti a dynamiky psychiky a biologického stavu dětí tohoto věku pro jejich všestranný tělesný a duševní rozvoj, pro utváření a upevňování jejich chování podle zásad socialistického soužití. V tomto věku lze ve spolupráci školy a rodiny do značné míry úspěšně překonávat opožďování jednotlivců.

Zkušenosti také ukazují, že škola nemůže v dosavadním pojetí plně připravit jednotlivce pro život a práci v socialistické společnosti a že ji nelze v tomto pojetí do nekonečna prodlužovat. Jako výhodnější se jeví po výchově a vzdělávání na škole, trvajících optimální dobu, začleňovat mládež do života a práce a po určité době znovu vracet jednotlivce k soustavnému studiu za vedení příslušné výchovně vzdělávací instituce. Zde má svůj základ koncepce pomaturitního a postgraduálního studia i různé další formy studia pracujících při zaměstnání.

V utváření socialistického člověka se přikládá ve vypracovaných předběžných studiích veliký význam výchově k vědeckému světovému názoru marxismu-leninismu. V jednotě s touto výchovou se má rozvíjet výchova ke komunistické morálce, výchova pracovní, estetická, tělesná. Navrhuje se proto vypracovat

ucelený systém výchovného působení na jednotlivce, přičemž se předpokládá, že rozhodující podíl školy ve výchově se může realizovat jedině tehdy, je-li její působení všestranně a harmonicky podporováno, prohlubováno a obohacováno všemi ostatními prostředky ideologického působení socialistické společnosti.

V předběžných studiích se podrobně pojednává o problematice vzdělání, o jeho obsahu a systému, o rozhodujícím významu všeobecného a polytechnického vzdělání a pracovní výchovy pro všestranný rozvoj člověka a pro kvalitní odbornou přípravu. Předpokládá se, že bude nově rozpracován obsah vzdělání a výchovy a jeho systém, a to v souladu s rozvojem socialistické společnosti, se stavem a vývojovými tendencemi společenského poznání a praxe. Za nejvážnější úkol se pokládá zvyšování vzdělání budoucích dělníků a rolníků; s tím souvisí úvaha o postupném rozšiřování úplného středoškolského vzdělání. I když právě v této otázce existují ještě některé rozdílné názory, hlavně na způsob realizace tohoto úkolu, shoda je v tom, že se tak má dít prostřednictvím všech tří typů škol, které navazují na povinnou všeobecně vzdělávací školu, přičemž se velký význam přikládá střední škole všeobecně vzdělávací, novému typu středních odborných učilišť a středním školám pro pracující.

V podkladových materiálech ke sjezdu se dále uvažuje o některých problémech vysokých škol, o studiu pracujících, o učitelích, jeho přípravě a postgraduálním studiu a o jeho podmínkách k práci, o řízení škol apod.

I když připravené studie a podkladové materiály ke XIV. sjezdu KSČ obsahují nesporně četné podnětné myšlenky a návrhy, nejsou ještě dopracovány tak, aby je sjezd mohl projednat a schválit. Bude prospěšné ještě vyjasnit některé problémy, prodiskutovat navržené varianty v širší odborné veřejnosti, posoudit podmínky potřebné k realizaci návrhů i způsob postupného řešení jednotlivých prvků výchovně vzdělávacího systému. Proto ústřední výbor strany správně a prozíravě navrhl ve sjezdovém jednání k řešení jen některé aktuální otázky školství, výchovy a vzdělání, o nichž připravené studie pojednávají. Perspektivní koncepce rozvoje našeho výchovně vzdělávacího systému a způsob postupné realizace této koncepce se mají stát v příhodnou dobu předmětem jednání nejvyššího orgánu strany.

Jestliže chceme nyní posoudit, co vyplývá pro školství, výchovu a vzdělání ze XIV. sjezdu KSČ, nemůžeme se omezit jen na ty pasáže dokumentů sjezdu, které přímo o těchto otázkách hovoří, ale musíme vycházet ze všech základních myšlenek sjezdu a z úkolů, které sjezd stanovil. To je právě specifika školy, výchovy a vzdělání, že mají vztah ke všem druhům a formám společenského poznání a praxe v socialistické společnosti.

Ve zprávě o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a dalších úkolech strany, přednesené s. G. Husákem, a v rezoluci sjezdu, se především charakterizují základní rysy socialistické společnosti v naší zemi a perspektivy jejího dalšího rozvoje. Vedoucí silou v rozvoji naší společnosti je i zůstane silná a vyspělá dělnická třída, která je hlavním tvůrcem materiálních hodnot svou uvědomělostí, organizovaností i revoluční zkušeností i svým vlastním třídním zájmem.⁴⁾ Politika KSČ pak vyjadřuje základní zájmy této nejpokrokovější třídy soudobé společnosti, která ve svazku s rolnictvem a inteligencí plní své historické poslání vedoucí síly společenského vývoje od kapitalismu

⁴⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany; referát s. G. Husáka, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 39.

ke komunismu.⁵⁾ V těchto skutečnostech je právě objektivní základ vedoucí úlohy strany v naší společnosti.

Sjezd charakterizoval další vývoj naší společnosti a zdůraznil, že v něm bude docházet ke sblížení společenských tříd a skupin, budou se překonávat rozdíly mezi městem a vesnicí, mezi fyzickou a duševní prací a bude se upevňovat jednota lidu. Základem tohoto procesu bude marxisticko-leninská ideologie.⁶⁾ Sjezdová zpráva přitom vysoce hodnotí hrdost našeho lidu na národní demokratické a revoluční tradice, zároveň se má náš pracující lid obou našich národů a všech národností vychovávat k proletářskému internacionalismu, k bratrství, má se posilovat jednota československého vědomí pracujících.⁷⁾

Sjezd velmi podrobně charakterizoval úkoly v oblasti národního hospodářství; hlavním obsahem hospodářské politiky strany se má stát důsledné a všestranné zvyšování efektivity rozvoje národního hospodářství, založené na plném uplatnění intenzivních faktorů růstu. Přitom rozhodující pákou vzestupu socialistického hospodářství se má stát vědeckotechnický pokrok.⁸⁾

Sjezd posoudil také význam a funkci vědy, umění, kultury v socialistické společnosti. Věda má veliký vliv na rozvoj národního hospodářství, ale v třídně rozděleném světě vystupuje do popředí i ideologická funkce vědy. Sjezd vedle vědy považuje tvorbu uměleckých hodnot a zvyšování kulturní úrovně nejširších vrstev pracujících za významného činitele při formování socialistického člověka a při prohlubování socialistických společenských vztahů.⁹⁾

V různých souvislostech se ve sjezdových dokumentech hovoří o dalším rozvoji socialistické demokracie v naší společnosti a státu, o účasti lidu na správě veřejných věcí, o úloze Národní fronty, národních výborů a dalších společenských organizací.¹⁰⁾

Mohli jsme samozřejmě uvést jen některé z myšlenek a úkolů, které sjezd formuloval, ale i z těchto příkladů je patrné, že úvahy o úkolech školy, výchovy a vzdělání v období po XIV. sjezdu KSČ musejí vycházet z celku sjezdového jednání a sjezdových usnesení, přičemž se samozřejmě soustředěná pozornost věnuje úkolům, které sjezd formuloval přímo pro školu, výchovu a vzdělání.

Sjezdové dokumenty se dotýkají v podstatě pěti okruhů otázek, které má pedagogická teorie a praxe po sjezdu řešit. Tyto okruhy se samozřejmě vzájemně prolínají a těsně spolu souvisejí. První okruh tvoří *v ý c h o v a m l á d e ž e a d o s p ě l ý c h v d u c h u i d e o l o g i e d ě l n í c k é t ř í d y — m a r x i s m u - l e n i n i s m u*. Sleduje se tu výchova v užším pojetí, a to v těsném sepětí se vzděláním. Podle s. G. Husáka socialistické zřízení dává podmínky vychovávat v člověku úctu k poctivé práci, k soudružským vztahům, k lásce k vlasti, k solidaritě s bojem pracujících a národů proti vykořisťování a útlaku na celém světě. Úkol formovat socialistického člověka, jeho pozitivní vlastnosti, socialistickou morálku, občanskou odpovědnost i vysokou pracovní kázeň, jeho vůli po vzdělání a vlastním růstu je ovšem podle s. Husáka úkol velmi náročný a pro rozvoj socialistické společnosti nezbytný. S. G. Husák

⁵⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 4.

⁶⁾ Tamtéž, str. 4.

⁷⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 41.

⁸⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 3.

⁹⁾ Tamtéž, str. 4.

¹⁰⁾ Viz např. Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 4 a další.

hovoří také o tom, že jsme při formování socialistického člověka, zvláště mladého pokolení, mnoho zanedbali, neomyslili, a tak v podstatě vyprazdňovali terén pro působení maloměšťáckých, pravicových, revizionistických tendencí.¹¹⁾

Rezoluce sjezdu jednoznačně zdůrazňuje výchovnou funkci školy, uvádí, že naše škola musí být školou socialistickou, oporou socialistického zřízení, a že její práce musí vycházet z principu jednoty výchovy a výuky a spojení školy se životem.¹²⁾

Pedagogická teorie a praxe tu tedy znova stojí před problémem, který jsme dosud často zdůrazňovali, nikoli však dostatečně teoreticky rozpracovali a prakticky uskutečňovali. XIV. sjezd KSČ však nám ukládá povinnost postoupit při řešení výchovné funkce školy, při realizaci výchovného vyučování v jednotě se životem a prací v socialistické společnosti vpřed. Řešení této složité otázky má jednak svou perspektivní stránku, jednak stránku aktuální. V Pedagogickém ústavu J. A. K. ČSAV a v některých dalších vědeckovýzkumných pedagogických pracovištích a na vysokých školách se pracuje v současné době na základních teoretických a metodologických problémech perspektivního systému výchovy a vzdělání v ČSSR v údobí vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa. Jednou ze základních otázek je tu specifika a vztah vzdělání a výchovy v procesu komunistické výchovy. Jestliže se do vzdělání zahrnuje systém vědomostí a dovedností z různých oblastí společenského poznání a praxe a systém schopností k tvůrčí činnosti poznávací a praktické, je zřejmé, že výchovné kvality, jako je vědecký světový názor jednotlivce, jeho komunistická morálka, kvality pracovní, estetické vnímání a vkus a jeho tělesná kultura se utvářejí s oporou o vzdělání, avšak jedině v procesu sociální aktivity jednotlivce při vytváření a prohlubování společenských a mezilidských vztahů, v různých činnostech. Je proto důležité, aby obsah vzdělání zahrnoval základy různých oblastí společenského poznání a praxe, včetně základů marxismu-leninismu, marxistické etiky a estetiky, práce, zvláště práce výrobní, politiky strany a kultury, zároveň však velmi záleží i na procesu jejich osvojování, na organizaci žákova života ve škole i mimo školu, na jeho aktivní účasti v tomto životě. V současné naší škole bude proto správné věnovat pozornost jak kvalitě vzdělání, jeho marxisticko-leninskému zaměření, tak i procesu jeho osvojování tak, aby si žák zvykal plnit náročné úkoly a plnit je přesně, ukázněně, s vysokými nároky na estetiku projevu. Škola bude nyní mnohem cílevědoměji učit děti učit se, pracovat duševně i tělesně. Znovu se bude v naší škole organizovat žákovská samospráva, obecně prospěšná práce, práce výrobní povahy, různé akce politické a kulturní, pomoc žákům, spolupráce s mládeží socialistických zemí, akce solidarity s revolučním bojem ve světě. Významné místo tu ve vší této činnosti přísluší PO a SSM; bez nich by škola stěží zvládla všechny tyto úkoly, přitom ovšem PO a SSM nesmí za školu suplovat tyto úkoly, stejně jako škola nebude vládnout těmito organizacemi.

Rezoluce sjezdu proto právem zdůrazňuje, že v současné době je ve škole nejdůležitější kvalita pedagogické práce, vyučování a komunistické výchovy. Přitom se má zvláštní pozornost věnovat vyučovacím předmětům, které bezprostředně ovlivňují socialistické uvědomění žáků a studentů, jejich vztahu k politice strany a osvojení vědeckého světového názoru.¹³⁾

¹¹⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 47.

¹²⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo 31. 5. 1971, str. 4.

¹³⁾ Tamtéž str. 4.

Ve směrnicích XIV. sjezdu KSČ k pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství se uvádí v souvislosti s úkolem prohlubovat výchovu mládeže a dospělých ještě jedna myšlenka. Má se zabezpečovat jednota výchovného působení socialistické školy, rodiny a všech výchovných činitelů v naší společnosti.¹⁴⁾ Škola tu může samozřejmě zajistit jen část tohoto úkolu, i když zajisté část velmi významnou. Máme na mysli získávání rodiny pro socialistickou výchovu mládeže, kvalifikovanou pomoc ve výchově v rodině. Bude nepochybně správné obnovit systém pedagogické propagandy nejen mezi rodiči, ale i mezi pracujícími vůbec. Ústřední orgány strany jsou pak oním přirozeným centrem, které je jedině s to napomáhat harmonickému ideologickému působení na mládež jak prostřednictvím školy a rodiny, tak rozhlasem, televizí, divadlem, filmem, tiskem atd.

Druhý okruh otázek, které sjezd v oblasti školství, výchovy a vzdělání řešil, tvoří úkoly vzdělávací a další rozvoj výchovně vzdělávacího systému.

Na prvním místě se věnuje pozornost problematice zvyšování vzdělání dělníků a rolníků. S. G. Husák ve zprávě ÚV XIV. sjezdu KSČ zdůrazňuje, že komunistická strana jako strana dělnické třídy vynaloží všechny své síly, aby upevnila tuto vedoucí úlohu dělnické třídy, aby vzestupem její vzdělanosti, kultury, politického a třídního uvědomění byla dělnická třída hlavním bojovníkem za politický, ekonomický a technický rozvoj společnosti, za socialistický způsob života.¹⁵⁾ Zvyšování vzdělání příslušníků dělnické třídy má na zřeteli také směrnice k 5. pětiletému plánu národního hospodářství, když ukládá zabezpečit, aby příprava absolventů škol poskytujících úplné střední vzdělání byla orientována i k využití jejich vzdělání v náročných dělnických povoláních. Má se také plánovitě zabezpečovat další rozvoj studia při zaměstnání a vytvářet i ve výchově dělnické mládeže podmínky pro její další vzdělávání. V přípravě mladé generace na povolání se má přihlížet k potřebám progresivní praxe, zejména však k dlouhodobějším perspektivám rozvoje ekonomiky, vědy a kultury, politické a kulturní úrovně společnosti.¹⁶⁾ Rovněž rezoluce XIV. sjezdu KSČ ukládá podstatně zlepšit systém odborné a ideové politické přípravy dělnického dorostu, především v odborných učilištích, v učňovských střediscích a v učňovských školách.¹⁷⁾

Pedagogická věda, školská správa a výchovně vzdělávací praxe mají povinnost rozpracovat v této pětiletce tyto složité problémy a úkoly a postupně je uvádět v život. Nelze nevidět, že se nyní mění funkce středoškolského vzdělání, které má zahrnovat nejen přípravu ke studiu na vysoké škole, ale zároveň i přípravu pro praktické povolání, včetně přípravy pro náročná dělnická povolání. Dále se budou promýšlet cesty postupného zvyšování úrovně vzdělání dělnické mládeže v odborných učilištích a učňovských školách a hledat řešení úkolu vytvářet ve výchově a vzdělávání dělnické mládeže podmínky pro její další vzdělávání. Zde je neřešený staronový problém rozsahu a kvality všeobecného a teoretického vzdělání učňů, vytváření podmínek pro završení

¹⁴⁾ Směrnice XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971—1975, příloha Rudého práva, červen 1971, str. 12.

¹⁵⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 39.

¹⁶⁾ Směrnice XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971—1975, příloha Rudého práva, červen 1971, str. 12.

¹⁷⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 4.

vzdělání mladých dělníků na středních školách pro pracující atd. Podle mého osobního názoru by se mělo již v této pětiletce přistoupit k promyšlení a po případě k experimentálnímu ověřování čtyřletých středních odborných učilišť, připravujících pro některá náročná dělnická povolání a poskytujících úplné středoškolské vzdělání. Mnoho zkušeností v tomto směru můžeme najít v současné době v Sovětském svazu.

Velmi náročný úkol, uložený sjezdem, spočívá v tom, že mladá generace má být připravována v souladu s potřebami progresivní praxe, s perspektivami rozvoje vědy a kultury, politické a kulturní úrovně společnosti. To se nutně obráží v novém obsahu výchovy a vzdělání, v jeho novém systému i v novém systému podmínek a prostředků výchovně vzdělávací práce. Pedagogickou vědu a školskou správu čekají tedy v tomto směru velmi náročné úkoly.

Celý komplex problémů vyvstává v souvislosti s důslednou realizací principu demokratizace vzdělání. S. G. Husák uvedl na sjezdu, že ačkoliv jsme v minulosti kladli důraz na jednotnou a demokratickou školu a pro takovou školu též vytvořili určité základy, uskutečnily se před několika lety kroky, které tyto zásady do značné míry narušily. V rozporu s politikou strany byl podle s. Husáka fakticky snížen přístup ke vzdělání dětem z dělnického a rolnického prostředí, zesílena jednostranná profesionalizace a velmi citelně se oslabil výchovný proces. To vše se má nyní napravovat.¹⁸⁾

Nejvážnější narušení podstaty jednotné školy představoval pokus vrátit se u nás opět k systému osmiletých gymnasií a tím jednak narušit výchovu a vzdělávání dětí v přirozeném kolektivu v období povinné školní docházky, vychovávat část mládeže v povinném školním věku odděleně od ostatních, ztěžovat pro část mládeže přístup ke středoškolskému vzdělání. Tuto tendenci by mohly sledovat i nesprávné formy diferenciací povinné všeobecně vzdělávací školy.

Nejlepší záruka toho, aby nebyl ztěžován přístup dětí z dělnického a rolnického prostředí ke vzdělání, aby se důsledně uplatňoval princip demokratizace vzdělání, je fakticky existence jednotné všeobecně vzdělávací polytechnické a pracovní povinné školy pro mládež od šesti let do roku, kdy jsou optimální podmínky pro rozhodování o dalším směru vzdělávání a výchovy jednotlivce. V našich podmínkách se zatím osvědčil pro toto rozhodování patnáctý rok věku. Ovšem tato škola musí nyní mnohem lépe plnit své povinnosti ke všem svým jednotlivým žákům, musí důsledně uplatňovat princip individualizace. Pedagogická teorie a praxe stojí nyní před aktuálním úkolem zpracovat a postupně realizovat v povinné škole systém péče o žáky, kteří se z různých důvodů opožďují, a systém vyhledávání a rozvíjení talentovaných jednotlivců k činnosti v různých oblastech společenského poznání a praxe. Tato orientační funkce povinné školy se dosud více připomínala nežli skutečně teoreticky a prakticky řešila.

V projevu s. G. Husáka je rovněž velmi podnětná myšlenka o jednostranné profesionalizaci. Je dobře, že z tribuny sjezdu se nepřimo zdůraznila základní progresivní tendence v profesionální přípravě, spočívající především v jejím širším profilu a samozřejmě i ve vyšší teoretické úrovni. To konečně odpovídá perspektivám a potřebám a zájmům prudce se rozvíjejícího národního hospodářství a kultury v socialistické společnosti.

¹⁸⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 48.

XIV. sjezd KSČ, i když samozřejmě z pochopitelných důvodů neřešil perspektivní rozvoj našeho školství, dal podnět k tomu, aby se na prognóze rozvoje celé socialistické společnosti, a tedy i školství, začalo pracovat.

S. G. Husák uvedl, že život vyžaduje, aby se připravovala i některá opatření i k potřebným změnám ve školské soustavě. Má se posílit pracovní a polytechnický charakter škol, odstranit odtrženost středních škol od praxe, od potřeb výroby apod. Budoucnost školství nelze podle něho oddělit od perspektiv naší ekonomiky a programu rozvoje společnosti. Má se tu však postupovat obezřetně a uvážlivě.¹⁹⁾

Směrnice XIV. sjezdu pak ukládají postupně zkvalitňovat celý systém školství tak, aby byl v souladu s perspektivami rozvoje socialistické společnosti.²⁰⁾

XIV. sjezd KSČ uložil tedy řešit základní problém v oblasti školství, výchovy a vzdělání — tj. systém výchovy a vzdělávání socialistického člověka v souladu s potřebami a perspektivami rozvoje socialistické společnosti. Tento závažný úkol pedagogické teorie a praxe přirozeně dozrál jako plod dosavadního vývoje našeho školství, jako jedna ze základních zkušeností z budování naší socialistické školy. Nyní již nestačí posuzovat a řešit odděleně jednotlivé prvky výchovně vzdělávací soustavy, ale musíme rozpracovat specifiky těchto prvků v jejich vzájemných vztazích a souvislostech i ve vztazích a souvislostech k celku socialistické společnosti.

Je, myslím, prospěšné, že se naše pedagogická teorie na řešení tohoto složitého úkolu po jistou dobu připravovala. Proto je ve státním plánu výzkumu zařazen stěžejní úkol — studium utváření člověka v socialistické společnosti — a jeho součástí je jako hlavní úkol výzkum výchovně vzdělávacího systému v ČSSR v údobí nástupu vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa. V Pedagogickém ústavu J. A. Komenského ČSAV se rozpracovává problematika systémového přístupu ke studiu výchovy a vzdělání. Pokusy o studium systému výchovy a vzdělání existují i na jiných pracovištích. Zvláště významné jsou v tomto směru snahy a úsilí sovětské pedagogické vědy. To nepochybně usnadní, aby se složitá problematika systému výchovy a vzdělávání člověka v socialistické společnosti řešila ve spolupráci pedagogických institucí a pracovníků v socialistických zemích, zvláště ve spolupráci s institucemi a pedagogy sovětskými. Domnívám se, že jedině tato spolupráce umožní, aby se systém utváření socialistického člověka řešil skutečně a neoptimalněji.

Bylo by přímo ideální, aby se z kvalitní ucelené perspektivní koncepce systému výchovy a vzdělání v socialistické společnosti odvozovaly jednotlivé a postupné reformy našeho školství. Ovšem už dnes nás čekají některé nezbytné úpravy výchovně vzdělávací práce školy, o kterých nelze pochybovat, že jsou nutné pro rozvoj socialistické školy. Je to potřeba posílit pracovní a polytechnický charakter školy, odstranit odtrženost středních škol od praxe, od potřeb výroby apod. Vracíme se tu k některým úkolům, které jsme už kdysi řešili a ke škodě věci nedořešili nebo řešili bez dostatečného zřetele k existujícím a nově vytvářeným podmínkám. Bude jen správné, budeme-li se tu řídit radou s. Husáka, který nám doporučuje postupovat obezřetně a uvážlivě.

Třetím okruhem otázek projednávaných na XIV. sjezdu KSČ z oblasti školství, výchovy a vzdělání je řešení některých problémů materiální základny této oblasti.

¹⁹⁾ Tamtéž, str. 49.

²⁰⁾ Směrnice XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství na léta 1971—1975, příloha Rudého práva, červen 1971, str. 12.

Směrnice XIV. sjezdu ukládají vytvářet podmínky pro další růst vzdělanosti a rozvíjení komunistické výchovy mládeže. Mají se plánovitě vytvářet na základních školách podmínky pro snižování směnnosti ve vyučování a dále prohlubovat péče o děti zaměstnaných matek. Investiční výstavba se má zaměřit na dostavbu rozestavěných akcí, na přestavbu některých zastaralých budov a k modernizaci vyučování. Plánuje se dále rozšiřování předškolní a mimoškolní péče o mládež, má se zvýšit počet žáků, o které pečuje školní družina nebo klub, má se zvýšit počet strávníků ve školním stravování na 1,5 miliónu stravovaných, tj. zhruba o 200 tisíc. Ukládá se zvyšovat počet míst v mateřských školách tak, aby přesáhl 65 % dětí příslušného věku.^{20a)}

Většinu uvedených úkolů bude řešit školská správa v souladu s finančními kvótami, které budou na plánované akce ve státním rozpočtu vyděleny. Bylo by jen k prospěchu věci, kdyby se tu co nejvíce uplatnila iniciativa místních orgánů a organizací, závodů a podniků tak, jak to odpovídá tradičnímu velkému zájmu našeho lidu o školství, výchovu a vzdělání. Řešení některých uvedených problémů vyžaduje ovšem i pomoc pedagogické vědy. Mám tu na mysli další rozpracování systému mimoškolní výchovy a výchovy předškolní tak, aby optimálně napomáhaly všestrannému rozvoji dětí. Důležité je také soustavně se zabývat moderní didaktickou technikou. V Pedagogickém ústavu J. A. Komenského ČSAV je zařazen výzkum didaktické techniky ve spojitosti s přeměnami vzdělání v socialistické škole. Tento úkol se z hlediska aktuálních potřeb řeší i na jiných výzkumných pracovištích, např. ve Výzkumném ústavu pedagogickém v Praze. Bylo by jistě prospěšné, kdybychom v tomto směru rozvinuli svou iniciativu a aktivitu nejen se zřetelem k naší škole a k naší výrobě, ale i v rámci zemí RVHP. Naše dlouholetá pokroková pedagogická tradice nás, myslím, k tomu zavazuje.

Čtvrtý okruh otázek posouzených na XIV. sjezdu se týká postavení a činnosti učitele ve výchově a vzdělání mládeže a dospělých. S. G. Husák se ve svém projevu obrátil k našim učitelům a zdůraznil, že právě oni rozhodují o úrovni a výsledcích pedagogické práce, že oni mají zaručovat, aby mladá generace byla připravena pro život v souladu s programem socialistického rozvoje, v duchu marxisticko-leninského světového názoru, socialistické etiky, socialistického vlastenectví a proletářského internacionalismu. Zároveň prohlásil, že z těchto požadavků nelze v ničem ustoupit. Ve zprávě ÚV XIV. sjezdu KSČ se dále uvádí, že si strana velmi váží učitelů, kteří takto chápou své poslání a v tomto duchu pracují. Podle zprávy je třeba organizovaně vytvářet podmínky pro dobrou práci školy v socialistickém duchu.²¹⁾ S. Husák na jiném místě zprávy, kterou přednesl, připomíná všem pracovníkům ve školství, včetně ředitelů a učitelů, jejich povinnosti a odpovědnost před společností.²²⁾

Velkou pozornost věnuje učitelům rezoluce XIV. sjezdu KSČ. V ní se zdůrazňuje, že politické, odborné a morální kvality učitelů všech vyučovacích předmětů mají být zárukou, že naše mladá generace bude připravena pro život v souladu s programem socialistického rozvoje, v duchu marxisticko-leninského světového názoru, socialistické etiky, socialistického vlastenectví a proletář-

^{20a)} Směrnice XIV. sjezdu KSČ k 5. pětiletému plánu rozvoje národního hospodářství, str. 12.

²¹⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 49.

²²⁾ Tamtéž, str. 48.

ského internacionalismu. Ukládá se zvýšit náročnost na výběr budoucích učitelů, na jejich politickou, odbornou a morální přípravu na školách, na další zvyšování jejich kvalifikace při práci a na soustavné hodnocení výsledků jejich činnosti. Stranické orgány všech stupňů a organizace na školách mají rozvíjet účinnou politickou práci mezi učiteli a vyžadovat politickou aktivitu vedoucích pracovníků škol a školských orgánů.²³⁾

Pátý okruh školské problematiky na XIV. sjezdu tvoří některé myšlenky o řízení školství. Především se požaduje uskutečňovat jednotnou celostátní školskou politiku. Zároveň se má zvyšovat účinnost řízení.²⁴⁾

Povaha úkolů, které sjezd pro školství, výchovu a vzdělání stanovil, vyžaduje, aby se na jejich řešení maximálně podílela pedagogická věda. Půjde tu především o rozpracování základních teoretických a metodologických problémů systému výchovy a vzdělání v naší socialistické společnosti v období nástupu vědeckotechnické revoluce a v podmínkách třídně rozděleného světa, které by umožnily postavit postupně dlouhodobější prognózu ve školství na vědecké základy a z ucelené perspektivní koncepce výchovně vzdělávacího systému odvozet postupně a uvážlivě reformy jednotlivých prvků tohoto systému. Nelze ovšem podcenit i podíl pedagogické vědy na postupném řešení aktuálních problémů výchovně vzdělávací práce, zvláště těch, které jednoznačně formuloval XIV. sjezd KSČ. Přitom je nutno využít v pedagogickém výzkumu všech podnětů, které sjezd pro oblast vědy přinesl. Ve zprávě ÚV XIV. sjezdu KSČ se zdůrazňuje, že rozvoj socialistické společnosti je nerozlučně spjat s rozvojem vědy, strana však nemůže být spokojena s nízkou společenskou efektivností vědecké práce. Požaduje se tu překonávat tendence k samoučelnosti ve výzkumu, koncentrovat síly na hlavní úkoly, přiblížit vědu praxi atd. Zvláštní pozornost se věnuje problematice společenských věd.²⁵⁾ Podle rezoluce XIV. sjezdu vystupuje v třídně rozděleném světě do popředí ideologická funkce vědy. Pro její plné uplatnění jako nástroje třídního boje se mají překonat důsledky elitářského pojetí vědy a revizionistické destrukce minulého období.²⁶⁾ Velký důraz se kladl na sjezdu na spolupráci vědeckých pracovníků a institucí v socialistických zemích.

Podali jsme ve svém pojednání jen rámcový přehled některých myšlenek a úkolů, které pro oblast školství, výchovy a vzdělání formuloval XIV. sjezd KSČ. Pokládali jsme za prospěšné informovat také o tom, jak se připravovaly podklady pro jednání sjezdu. Tyto informace obsahují některé myšlenky, které se hlouběji propracovávají v našich vědeckovýzkumných pedagogických pracovištích. Komentáře k podnětům sjezdu vyjadřují samozřejmě stanoviska autora pojednání a jsou míněny spíše jako podnět k zamyšlení nad dokumenty XIV. sjezdu KSČ. Nyní je našim úkolem ve všech pedagogických pracovištích seznámit se s jednáním a usneseními sjezdu a vypracovat plán postupné realizace úkolů, které sjezd stanovil. Naše pojednání chce k této práci přispět jednak informacemi o sjezdových dokumentech, jednak některými podněty k řešení výchovně vzdělávací problematiky na našich školách.

Bohumír Kujal

²³⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 4.

²⁴⁾ Tamtéž, str. 4.

²⁵⁾ Zpráva o činnosti strany a vývoji společnosti od XIII. sjezdu KSČ a další úkoly strany, nakl. Svoboda, Praha 1971, str. 49–50.

²⁶⁾ Rezoluce XIV. sjezdu KSČ, Rudé právo, 31. 5. 1971, str. 4.